

بررسی مفهومی و راهبردی «ناتوی فرهنگی» با تأکید بر ابعاد، ابزارها و راهکارهای مقابله

لیلا موسوی^۱

چکیده

زمینه و هدف: با فروپاشی شوروی و ناکارآمدی رویکرد نظامی، قدرت‌های غربی به رهبری آمریکا راهبرد خود را به سمت «ناتوی فرهنگی» تغییر دادند تا با تغییر هویت و باورهای جوامع، به اهداف سلطه‌گرانه خود دست یابند. با افول رویکرد نظامی غرب، مفهوم «ناتوی فرهنگی» در گفتمان جمهوری اسلامی ایران، شبکه‌ای هماهنگ از کنشگران فرهنگی-رسانه‌ای تعریف شده است. هدف این پژوهش، تبیین مفهومی، ابعاد، ابزارها و راهکارهای مقابله با ناتوی فرهنگی است. روش پژوهش: روش پژوهش، مطالعه‌ای مروری-تحلیلی با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای اسناد، مقالات علمی و بیانات رسمی مرتبط است. یافته‌ها: ناتوی فرهنگی با ویژگی‌های نامحسوس درازمدت و همه‌جانبه، از طریق رسانه، فضای مجازی و صنایع فرهنگی به دنبال استحاله‌ی فرهنگی، ترویج سکولاریسم و تفرقه‌افکنی است. بستر اصلی نفوذ، بی‌بصیرتی و خودباختگی فرهنگی است. هرچند اندیشمندانی چون مطهری و آل‌احمد این اصطلاح را به‌کار نبرده‌اند، دیدگاه‌شان درباره‌ی غرب‌زدگی و هویت دینی، هم‌پوشانی مفهومی دارد. نتیجه‌گیری: مقابله‌ی مؤثر با ناتوی فرهنگی، نیازمند راهبردی جامع، هوشمندانه و مبتنی بر خودباوری است که در آن مهندسی فرهنگی، بصیرت‌افزایی، سواد رسانه‌ای، جهاد تبیین و تقویت انسجام اجتماعی، نقش محوری در افزایش تاب‌آوری فرهنگی جامعه دارند.

کلیدواژه‌ها: ناتوی فرهنگی، جهاد فرهنگی، مهندسی فرهنگی، جنگ نرم، هویت اسلامی.

۲۲

دوره جدید، سال ۶، شماره ۲،
پیاپی ۲۲ تابستان ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۱۰/۱۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۳/۲۵

صص: ۱۱۹-۱۳۵

شاپا چاپی: ۷۴۷۵-۲۵۸۸
الکترونیکی: ۴۷۴۲-۲۶۴۵

۱. کارشناس ارشد علم‌سنجی، خادیم‌یار رضوی و خادم‌آستان مقدس حضرت احمدبن موسی الکاظم (علیهما السلام)؛

پست الکترونیکی: mousaviketabdar@gmail.com

مقدمه

در ادوار مختلف تاریخی، قدرت‌های سلطه‌گر برای تسلط بر جوامع، از شیوه‌های گوناگونی بهره جسته‌اند؛ اما در دوران معاصر، به‌ویژه پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ماهیت تهدیدات دچار تحولی بنیادین شده است. امروزه لشکرکشی‌های نظامی صرف، جای خود را به عملیات‌های نرم و همه‌جانبه‌ای داده است که در صدد تغییر باورها، ارزش‌ها و در نهایت، «هویت» جوامع انسانی برآمده‌اند. در این میان، مفهوم «ناتوی فرهنگی» که از سوی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در جمع دانشجویان استان سمنان در تاریخ ۱۸ آبان‌ماه ۱۳۸۵ مطرح گردید، هشداری جدی نسبت به تغییر راهبرد نظام سلطه از کارکرد نظامی به فرهنگی برای مقابله با خیزش اسلامی و تسلط بر جوامع مسلمان است (حبیبی، ۱۳۸۶).

پیش‌نیاز این تغییر رویکرد را می‌توان در شکست‌های پی‌درپی نظامی غرب در افغانستان، عراق و لبنان و همچنین ناکارآمدی لیبرال‌دموکراسی در مواجهه با گفتمان زنده و فطرت‌محور اسلام جست‌وجو کرد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶). پژوهش حاضر در صدد است تا با مرور منابع موجود و در دسترس، به تبیین چیستی، ویژگی‌ها، اهداف، ابزارها و نهایتاً راهکارهای مقابله با پدیده ناتوی فرهنگی بپردازد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، یک مطالعه مروری از نوع تحلیلی-توصیفی است که با هدف واکاوی مفهوم «ناتوی فرهنگی» انجام گرفته است. جامعه پژوهش شامل متون، اسناد و مقالات علمی مرتبط با موضوع «ناتوی فرهنگی»، «جهاد فرهنگی» و «مهندسی فرهنگی» از جمله بیانات رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی، کتب و تعدادی مقالات مرتبط و معتبر بودند که به عنوان هسته اصلی مرور انتخاب شدند. فرآیند مرور به صورت

کتابخانه‌ای و با تکنیک تحلیل محتوا انجام پذیرفت و داده‌ها در چهارچوب ساختار مقاله (چپستی، مفاهیم، اهداف، ابزارها و راهکارها) کدگذاری و دسته‌بندی شدند.

مبانی نظری

برای توجیه پروژه «جهان‌شمولی» و سلطه فرهنگی، غرب؛ از نظریه‌پردازان خود بهره گرفته است. نظریه‌هایی چون «پایان تاریخ و آخرین انسان» (فوکویاما)، «برخورد تمدن‌ها» (هانتینگتون)، «دهکده جهانی» (مک‌لوهان) و «جهانی‌سازی»، همگی در صدد القای برتری تمدن غربی و محتوم بودن حاکمیت لیبرال‌دموکراسی بر جهان هستند (حبیبی، ۱۳۸۶؛ بهرام و همکاران، ۱۳۹۳). این نظریات، بستر نظری مناسبی برای شکل‌گیری «ناتوی فرهنگی» فراهم آوردند تا غرب با استفاده از تمامی ابزارهای رسانه‌ای و ارتباطاتی، به استحاله فرهنگ‌های رقیب پردازد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

طرح مفهوم «ناتوی فرهنگی» توسط مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در سفر به استان سمنان (سال ۱۳۸۵) و هم‌زمان با اظهارات صدراعظم آلمان، هشدار راهبردی درباره‌ی تغییر استراتژی نظام سلطه به سرکردگی آمریکا از کارکرد صرفاً نظامی به کارکرد فرهنگی در مواجهه با خیزش اسلامی و بیداری دینی در خاورمیانه محسوب می‌شود. این تهدید که دامنه‌ی آن تمامی جهان اسلام را در بر می‌گیرد، به مراتب گسترده‌تر و عمیق‌تر از تهدیدات نظامی سنتی است.

با توجه به عمق، گستره و حساسیت موضوع، واکاوی علمی و راهبردی این پدیده ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. پژوهش حاضر با هدف بررسی مفهومی و راهبردی «ناتوی فرهنگی»، بر تبیین ابعاد، ابزارها و راهکارهای مقابله با آن متمرکز شده است.

مفهوم‌شناسی ناتوی فرهنگی

۱- تعریف ناتو و ناتوی فرهنگی

واژه ناتو NATO مخفف عبارت North Atlantic Treaty Organization به معنی سازمان پیمان آتلانتیک شمالی است. این سازمان در سال ۱۹۴۹ با امضای پیمان واشنگتن توسط دوازده کشور تأسیس شد و هدف اولیه آن ایجاد یک ائتلاف نظامی برای دفاع جمعی در برابر تهدیدهای امنیتی بود (صفاتاج، ۱۳۸۸: ۳۵۴؛ ایوانز و نونام، ۱۳۸۱: ۵۳۰). سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) با هدف همکاری نظامی-سیاسی میان کشورهای غربی در برابر تهدیدات اتحاد جماهیر شوروی شکل گرفت (بهرام و همکاران، ۱۳۹۳). اما با فروپاشی شوروی، این پیمان از قالب اصلی خود خارج شد و عملاً در جهت اهداف سیاست‌های خودکامه غرب به فعالیت خود ادامه داد (برومند، ۱۳۸۶). هرچند ناتو در ابتدای امر با هدف تأمین و تضمین امنیت اعضای خود تشکیل شد، اما رویدادهایی که بعد از آن به وقوع پیوست افق‌های دیگری را پیش روی آن قرار داد (صفاتاج، ۱۳۸۸: ۳۵۴). ناتو همواره چیزی بیش از یک پیمان نظامی و درواقع در طول دوران جنگ سرد، یک ابزار سیاسی بوده است (ایوانز و نونام، ۱۳۸۱).

ناتوی فرهنگی، در واقع «اتحادیه و کنسرسیومی نرم‌افزاری، رسانه‌ای از اعضای ناتو است که با بمباران افکار عمومی جامعه هدف، تغییر هویت فرهنگی (ارزش‌ها، هنجارها، اعتقادات، باورها، سمبل‌ها و نمادها) آنان و سپس تغییر رژیم‌های سیاسی را دنبال می‌کند» (حبیبی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۴). به عبارت دیگر، رویکرد اصلی این پدیده، جنگ نرم و هدف نهایی آن، نابودی هویت ملی و دینی جوامع برای مقابله با ایمان انسانی است که می‌خواهد از هویت خود شرافتمندانه دفاع کند (حبیبی، ۱۳۸۶؛ بهرام و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲).

۲- تعریف فرهنگ

از فرهنگ به مجموعه دستاوردهای معنوی یک کشور یاد کرده‌اند، همچنین به مجموعه توانمندی‌هایی که انسان به کمک اندیشه و تفکر در محیط پیرامون (طبیعت) تغییراتی را ایجاد می‌کند نیز فرهنگ گفته‌اند (ستوده، ۱۳۷۸ ذکر شده در حبیبی، ۱۳۸۶). در علوم اجتماعی، فرهنگ مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، هنجارها، زبان، هنر، دین، آداب و رسوم و شیوه‌های زندگی است که اعضای یک جامعه از طریق یادگیری اجتماعی کسب می‌کنند و به نسل‌های بعد انتقال می‌دهند. این تعریف در بسیاری از دانشنامه‌ها و منابع علمی پذیرفته شده است (کروبر و کلوهان، ۱، ۱۹۵۲).

از میان تعاریف گوناگون فرهنگ، می‌توان به این تعریف اکتفا کرد که فرهنگ به مجموعه دانش‌ها، بینش‌ها، باورها، آداب و رسوم و سنت‌های عمومی افراد یک جامعه اطلاق می‌شود که نسل به نسل منتقل می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۶).

۳- ناتوی فرهنگی

تفکر ناتوی فرهنگی به سال ۱۹۲۰ میلادی برمی‌گردد که فولر مورخ و تحلیل‌گر نظامی بریتانیایی امکان جایگزینی اقداماتی نظیر زایل کردن خرد انسانی، مغشوش کردن هوش انسانی و مضمحل کردن حیات معنوی و اخلاقی یک ملت به وسیله نفوذ در اراده آن‌ها را با وسایل سستی جنگ ادعا کرد. در آن زمان این ادعا توجه چندانی را به خود جلب نکرد. بیست سال بعد ابتدا اصطلاح جنگ سیاسی توسط بریتانیایی‌ها به کاربرده شد و در ۱۹۴۷ یعنی ۲۷ سال بعد نیز مرکز اطلاعاتی آمریکا (سیا) برای مسلط شدن بر دنیا و کنترل افکار عمومی آمریکا و سایر نقاط جهان، اعمال روش‌ها و ارائه خدمات در پوشش ابزارها و تجهیزات مدرن و مدرن‌تر را در دستور کار خود قرار دادند (حبیبی، ۱۳۸۶) و در سال ۱۹۴۹ نیز پیمان آتلانتیک شمالی در واشنگتن به امضا رسید.

Kroeber & Kluckhohn^۱

بررسی منابع موجود نشان می‌دهد که اصطلاح «ناتوی فرهنگی» اصطلاحی رایج در ادبیات کلاسیک علوم سیاسی یا جامعه‌شناسی غرب نیست؛ بلکه در ادبیات سیاسی جمهوری اسلامی ایران رواج یافته است. این تعبیر در دهه ۱۳۸۰ خورشیدی در سخنرانی‌های آیت الله سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای توصیف فعالیت هماهنگ رسانه‌ها، مراکز فرهنگی و نهادهای مؤثر خارجی علیه فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی به کار رفت. این مفهوم با «تهاجم فرهنگی» و «جنگ نرم» پیوند معنایی دارد، اما از نظر ادبیات دانشگاهی غرب، یک اصطلاح بومیِ گفتمان سیاسی ایران محسوب می‌شود.

در بیانات رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، «ناتوی فرهنگی» به شبکه‌ای هماهنگ از رسانه‌ها، مراکز تبلیغاتی، بنگاه‌های اقتصادی و ابزارهای فرهنگی اطلاق می‌شود که با هدف تغییر باورها، سبک زندگی و هویت فرهنگی جوامع فعالیت می‌کنند. در این نگاه، هدف اصلی این فرایند، تغییر تدریجی ارزش‌های جامعه و کاهش مقاومت فرهنگی در برابر نفوذ سیاسی و اقتصادی است (خامنه‌ای، ۱۳۸۵).

برداشت نویسنده از ناتوی فرهنگی در معنای لغوی عبارت است از ائتلافی هماهنگ و سازمان‌یافته از بازیگران مختلف برای اثرگذاری بر فرهنگ یک جامعه و جهت‌دهی به ارزش‌ها، باورها، سبک زندگی و هویت فرهنگی آن.

در مجموع «ناتوی فرهنگی» استمرار و تکامل کارکرد بنیادین ناتو پس از فروپاشی شوروی، با استفاده از ابزارهای رسانه‌ای، ارتباطاتی و نمادین، به دنبال «اجتماعی‌سازی فرهنگی» جوامع هدف، به ویژه در جهان اسلام، بر اساس ارزش‌های لیبرال-دموکراتیک غربی است. این فرآیند، در خوانش انتقادی، بازتولید گفتمان هژمونیک غرب از طریق بازتعریف هویت‌های ملی و دینی رقیب و در نهایت، استحاله فرهنگی آن‌ها را دنبال می‌کند.

تا ضمن حفظ انسجام تمدن غربی، از شکل‌گیری تمدن‌های مستقل و رقیب جلوگیری نماید (مزی ۱، ۲۰۰۰؛ راتی ۲، ۲۰۱۷).

اهداف ناتوی فرهنگی

- مطالعه منابع نشان می‌دهد که اهداف ناتوی فرهنگی در یک دسته‌بندی عبارتند از:
- ۱- نابودی هویت ملی جوامع بشری؛ با تخریب باورهای ملی و دینی و زیرسؤال‌بردن ارزش‌های معنوی.
  - ۲- دست‌گرفتن سر رشته تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای هدف؛ با تیره و تار نشان دادن چهره نظام این کشورها.
  - ۳- مجبورکردن ملت‌ها به پذیرش فرهنگ مبتذل دول استعماری تا هویت جهانی را بر پایه اندیشه سکولار شکل داده و از بیداری ملت‌ها جلوگیری نمایند.
  - ۴- سازماندهی و حفظ انسجام تمدن غربی؛ با تجمع ظرفیت‌های فرهنگی غرب تلاش می‌کنند تمامی فرهنگ‌ها به صورت سلسله مراتبی در زیرلوای فرهنگ غرب قرار گیرند (امیری، ۱۳۷۴).

قرابت معنایی ناتوی فرهنگی در آثار برخی از صاحب‌نظران

جلال آل احمد در کتابش با عنوان «غرب‌زدگی» با اینکه مستقیماً اصطلاح «ناتوی فرهنگی» را به کار نبرده است، اما با این حال وی پدیده‌ای را توصیف می‌کند که می‌توان آن را از نظر مفهومی نزدیک به این اصطلاح دانست. آل احمد، غرب‌زدگی را نوعی

Mezei
Ratti

وابستگی فکری، فرهنگی و اقتصادی می‌داند که موجب تضعیف هویت بومی، از خودبیگانگی و تقلید از الگوهای غربی می‌شود (آل‌احمد، ۱۳۴۱).

غلامعلی حدادعادل در کتاب «فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی» میان نوع پوشش و نظام ارزشی هر جامعه ارتباط برقرار می‌کند و استدلال می‌کند که پوشش، بازتابی از جهان‌بینی فرهنگی است. او گسترش الگوهای پوشش غربی را صرفاً یک تغییر ظاهری نمی‌داند، بلکه آن را نشانه‌ای از انتقال ارزش‌های فرهنگی تلقی می‌کند. از این رو، هرچند اصطلاح «ناتوی فرهنگی» محور اصلی کتاب نیست، محتوای اثر با بحث نفوذ فرهنگی و تغییر سبک زندگی ارتباط مفهومی دارد (حدادعادل، ۱۳۶۸).

شهید مطهری از اصطلاح «ناتوی فرهنگی» استفاده نکرده است؛ اما در آثار خود به‌ویژه درباره هویت اسلامی، تقلید کورکورانه از غرب، خودباختگی فرهنگی و استقلال فکری، نسبت به آثار منفی وابستگی فرهنگی هشدار می‌دهد. از نظر او جامعه اسلامی باید ضمن بهره‌گیری از دستاوردهای علمی، استقلال فرهنگی و فکری خود را حفظ کند (مطهری، ۱۳۷۴).

علامه محمدحسین طباطبایی نیز در نوشتار خود اصطلاح «ناتوی فرهنگی» را به کار نبرده است؛ اما در آثار فلسفی و تفسیری خود، بر نقش فرهنگ، ایمان، هویت دینی و استقلال فکری در حفظ جامعه تأکید می‌کند و از تقلید بی‌دلیل از فرهنگ‌های بیگانه انتقاد می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴).

مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ناتوی فرهنگی

بر اساس منابع مرور شده، «ناتوی فرهنگی» دارای مؤلفه‌ها و ویژگی‌های متمایزی است که آن را از تهدیدات نظامی کلاسیک متمایز می‌سازد:

- **نامحسوس و نامرئی بودن:** برخلاف جنگ نظامی که با سر و صدای بسیار همراه است، جنگ فرهنگی به گونه‌ای در لفافه فعالیت‌های به ظاهر قانونی مانند تولید فیلم، انتشار کتاب، برگزاری کنفرانس‌های علمی و تبادل اندیشه انجام می‌شود که تشخیص آن برای عموم و حتی خواص، بسیار دشوار است (راهبردهای جهاد فرهنگی، ۱۳۸۶؛ بهرام و همکاران، ۱۳۹۳).
- **درازمدت و دیرپا بودن:** کار فرهنگی برخلاف حمله نظامی، سریع‌الثر نیست، اما تأثیرات آن در اعماق جان و فکر انسان‌ها نفوذ کرده و برای نسل‌ها ماندگار می‌شود. به تعبیر مقام معظم رهبری، ناتوی فرهنگی از آن دست کارهایی است که «صدایش فردا در می‌آید» (ناتوی فرهنگی و لزوم مهندسی فرهنگی، ۱۳۸۶).
- **هدف‌گیری عمق فرهنگ و هویت:** ناتوی فرهنگی، «فرهنگ» را به عنوان سنگ زیربنای جامعه هدف قرار می‌دهد تا با نابودی هویت اسلامی و ملی، زمینه را برای هرگونه سلطه‌ی دیگر (سیاسی، اقتصادی و نظامی) فراهم سازد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).
- **چندبعدی و همه‌جانبه عمل کردن:** این پدیده از تمامی حربه‌های سیاسی، اقتصادی، روانی، تبلیغاتی و حتی نظامی به صورت ترکیبی استفاده می‌کند و با برنامه‌ریزی قبلی در فواصل کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت به دنبال تحقق اهداف خود است (راهبردهای جهاد فرهنگی، ۱۳۸۶).
- **متفاوت با ناتوی نظامی:** کارکرد ناتوی فرهنگی از نظر دامنه جغرافیایی، فراتر از مرزهای یک کشور و متوجه تمام جهان اسلام است. تلفات آن نامحسوس، تدریجی و ضایع‌شدنی است و برخلاف دفاع نظامی که موجب افتخار است، آثار

آن زوال باورها و فروپاشی اخلاقی جامعه هدف می‌باشد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

ابزارها، شیوه‌ها و بسترهای نفوذ ناتوی فرهنگی

شیوه‌هایی که در ناتوی فرهنگی برای اسارت ملت‌ها به کار گرفته می‌شود، بسیار متنوع و گوناگون است؛ از اشاعه و توسعه وسایل الکترونیکی و ارتباط جمعی گرفته تا تبلیغ فرهنگ غرب به عنوان آبرفرهنگ از قبیل رفاه مادی، مصرف گرایی، بهره‌جویی و لذت‌بردن بی‌حد و لجام گسیخته در زندگی و غیره. نکته حائز اهمیت این است که این شیوه به گونه‌ای اعمال می‌شود که ملت‌ها با اراده خود به این وادی کشانده می‌شوند و همان‌گونه عمل می‌کنند که آن‌ها می‌خواهند (حبیبی، ۱۳۸۶). در مجموع می‌توان این ابزارها و شیوه‌ها را بدین‌گونه مورد توجه قرار داد:

- **ابزارهای عملیاتی:** ناتوی فرهنگی از گسترده‌ترین و پیشرفته‌ترین ابزارهای ارتباطاتی و رسانه‌ای برای نفوذ به حریم خصوصی جوامع استفاده می‌کند. این ابزارها شامل شبکه‌های ماهواره‌ای (نظیر بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان)، سایت‌های اینترنتی، فیلم‌ها و سریال‌های هالیوودی، بازی‌های رایانه‌ای، تغییر محتوای کتب درسی و دانشگاهی، ترویج مد و فشن مبتذل، و تولید و توزیع گسترده لوح‌های فشرده و کتاب‌های انحرافی است (حبیبی، ۱۳۸۶؛ بهرام و همکاران، ۱۳۹۳).

- **شیوه‌های روانی و رفتاری:** دشمن با بهره‌گیری از شیوه‌هایی چون «برچسب‌زنی» (مانند تروریسم، بنیادگرایی و محور شرارت)، «شایعه‌پراکنی»، «ایجاد ابهام و تردید» در اذهان عمومی، «تحقیر ملت‌ها» و «تولید یأس و ناامیدی» به دنبال مهندسی افکار عمومی است (بهرام و همکاران، ۱۳۹۳). همچنین، یکی از مهم‌ترین

شگردهای آن، «شکار نخبگان» و استفاده ابزاری از روشنفکران وابسته برای القای فرهنگ غربی به عنوان یک «ابر فرهنگ» و «تنها راه پیشرفت» می باشد (حبیبی، ۱۳۸۶).

- **بسترهای آسیب پذیری (نقاط ضعف):** شناخت نقاط ضعف جامعه، برای دشمن کلید موفقیت است. منابع مرور شده، مهم ترین بسترهای آسیب پذیری را چنین برمی شمارند:

❖ بی بصیرتی و درک نادرست از زمانه: بی توجهی به مقتضیات زمان، قدرت تحلیل را از جامعه می گیرد و آن را در برابر شبهات آسیب پذیر می سازد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

❖ ضعف بنیه اعتقادی: باور و اعتقاد آحاد جامعه به مکتب حیات بخش اسلام و اتکای به سیره و سنت پیامبر و ائمه معصومین علیهم السلام و پایبندی به اصول و مبانی دینی به ویژه اصل ولایت فقیه در تداوم دوران امامت بزرگ ترین عامل قوام و ایستادگی جامعه در برابر کارکرد فرهنگی و نظام ناتو همه قدرت های استکباری است (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

❖ خودکم بینی و خودباختگی: پذیرش برتری تمدن غربی بدون شناخت عمیق از داشته های غنی اسلامی و ایرانی (ناتوی فرهنگی و لزوم مهندسی فرهنگی، ۱۳۸۶).

❖ خرافه گرایی و بدعت پذیری: فاصله گرفتن از اسلام ناب و روی آوردن به عرفان های کاذب و خرافات، جامعه را برای پذیرش هرگونه انحرافی آماده می سازد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

❖ تقلیدگرایی کورکورانه: در آموزه‌های دینی از هرگونه تقلید و پیروی کورکورانه و بدون منطق جلوگیری شده و تنها در پیروی از روش‌ها و شیوه‌ها و سیره و سنت‌های مشروع و مستند و رجوع غیر متخصص به کارشناس تأکید شده است. از سوی دیگر یکی از ابعاد تهاجم فرهنگی مدل‌سازی، قهرمان‌سازی و الگوپروری در جهت استحاله و دگرگونی فرهنگی‌های ملی و دینی است. در این وضعیت چنانچه جامعه با عدول از الگوهای اصیل و روش‌های تکاملی پیش‌بینی شده به سمت الگوهای وارداتی و تأثیرپذیری از جریان‌سازی غربی برود قهراً دست‌خوش آسیب خواهد شد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

راهبردها و راهکارهای مقابله با ناتوی فرهنگی (جهاد فرهنگی)

برای مقابله با ناتوی فرهنگی، باتوجه به این که کارکردی از جنس فرهنگ دارد، راهکارهای متناسب با آن بایستی اتخاذ گردد. از آنجا که ناتوی فرهنگی در نقطه کنونی بیشتر متوجه جهان اسلام است، وحدت مسلمانان مهم‌ترین راهکار است که بارها و بارها نیز رهبر معظم انقلاب همواره به آن اشاره نموده‌اند. ایجاد اتاق فکر و تشکیل شورای فرهنگی و راهبردی مبانی نظری مقابله با ناتوی فرهنگی و سیاست‌گذاری اجرای پروژه‌ها از مواردیست که می‌توان در نظر گرفت. شناخت مبانی نظری ناتوی فرهنگی به منظور ترسیم هرچه بهتر راهکارهای مقابله که می‌توان از همان شیوه و ابزاری که ناتوی فرهنگی استفاده کرده، وارد عمل شد و با آن مقابله کرد. ایجاد عزم همگانی و بسیج فرهنگی و زمینه‌سازی وحد ملی اسلامی برای شناخت و مقابله با ناتو و تهاجم فرهنگی نیز کمک‌کننده است (حبیبی، ۱۳۸۶، برداشت آزاد).

در مقابل این تهدید گسترده، منابع بر یک «جهاد فرهنگی» فراگیر و برنامه‌ریزی‌شده تأکید دارند که در سطوح مختلف قابل پیگیری است:

۱- راهبردهای کلان و حاکمیتی

- **مهندسی فرهنگی کشور:** این راهبرد به معنای طراحی، نوسازی و بازسازی سیستم فرهنگی بر مبنای مبانی دینی، رفتار و زبان ملی و با در نظر گرفتن مقتضیات داخلی و بین‌المللی است. این فرآیند نیازمند شناسایی عمیق مبانی، آسیب‌شناسی فرهنگی، تعریف مفاهیم اساسی و افزایش بودجه دستگاه‌های فرهنگی می‌باشد (بهرام و همکاران، ۱۳۹۳).

- **نظریه‌پردازی و تولید فکر:** باید به جای مصرف‌کنندگی نظریات غربی، در حوزه فرهنگ ایرانی-اسلامی به نظریه‌پردازی پرداخت و محصول آن را در دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه به یک ارزش عمومی تبدیل کرد (ناتوی فرهنگی و لزوم مهندسی فرهنگی، ۱۳۸۶).

- **بصیرت‌افزایی و روشنگری عمومی:** یکی از اساسی‌ترین اقدامات، خنثی‌سازی جهل و غفلت جامعه با افزایش سطح آگاهی، قدرت تحلیل و شناخت نسبت به توطئه‌های دشمن است. رسانه‌هایی مانند صداوسیما، دانشگاه‌ها و مساجد نقشی کلیدی در این زمینه دارند (بهرام و همکاران، ۱۳۹۳).

- **جهاد فرهنگی:** جهاد فرهنگی یکی از راه‌های مقابله با ناتوی فرهنگی است. یک بسیج همگانی لازم است. با الگوگیری از ائمه اطهار بویژه پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله، حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها و حضرت علی‌علیه‌السلام که مدام جهاد تبیین داشته و مردم را به حق دعوت می‌کردند و چهره به چهره، فردی و جمعی و در مناسبت‌های مختلف بدون خستگی و دلسردشدن همیشه ناشر و منادی اسلام و ایمان راستین بودند و راه راست و حق را تبلیغ می‌کردند.

۲- راهکارهای عملیاتی و فرهنگی

نخستین گام در جهت مقابله با ناتو و تهاجم فرهنگی، همبستگی جهانی و همکاری همه ملت‌ها و قدرت‌های اسلامی و سازمان‌های مربوطه در جهت مقابله با ناتوی فرهنگیست و با عنایت به این نکته که جهت‌گیری اصلی جریان سلطه، اسلام انقلابی و بویژه کانون آن ایران اسلامی است، بنابراین در سطح ملی باید هم‌گرایی و هماهنگی در زمینه مقابله با این حرکت شکل گیرد (سعیدی شاهرودی، ۱۳۸۶).

احیای فرهنگ ناب اسلامی: ترویج معارف اصیل اسلام، اقامه نماز و احیای مساجد به عنوان سنگرهای فرهنگی، امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یک وظیفه همگانی برای سالم‌سازی محیط زیست فرهنگی، و بهره‌گیری از دعا و مناجات‌های ربّانی (نظیر دعای کمیل و مناجات شعبانیه) برای مصون‌سازی دل‌ها از جمله این راهکارهاست (راهبردهای جهاد فرهنگی، ۱۳۸۶).

کنشگری تهاجمی در عرصه فرهنگ: بر اساس فرمایش امیرالمؤمنین علیه‌السلام که «پیش از آنکه آنان با شما بجنگند، با آنان نبرد کنید»، باید از موضع انفعالی خارج شد و با شیوه‌ای تهاجمی، به تبیین و صادر کردن ارزش‌های انقلابی و توحیدی پرداخت (راهبردهای جهاد فرهنگی، ۱۳۸۶).

مبارزه جدی با فساد و فحشاء: با توجه به اینکه نشر فساد، استراتژی اصلی دشمنان برای تضعیف بنیان خانواده و جامعه است، مبارزه با شبکه‌های فساد و بی‌بندوباری، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است (راهبردهای جهاد فرهنگی، ۱۳۸۶).

نتیجه پژوهش

«ناتوی فرهنگی» به عنوان خط‌مشی جدید نظام سلطه، یک جنگ ترکیبی و هوشمندانه علیه عمیق‌ترین لایه‌های وجودی جوامع انسانی یعنی «هویت» و «ایمان» آن‌هاست. مرور

منابع نشان می‌دهد که این پدیده با ماهیتی نامحسوس، درازمدت و همه‌جانبه، از تمامی ابزارهای ارتباطی و رسانه‌ای برای «استحاله» و نه صرفاً تغییر، بلکه نابودی فرهنگ اصیل اسلامی و ملی بهره می‌گیرد. مقابله با این تهدید، نیازمند نسخه‌های مقطعی و شعاری نیست؛ بلکه مستلزم یک «جهاد فرهنگی» گسترده، هوشمندانه و مبتنی بر عقلانیت انقلابی است. راهبردهایی نظیر «مهندسی فرهنگی کشور»، «خودباوری و اعتماد به نفس ملی»، «اتحاد و انسجام اسلامی برای تضعیف تفرقه‌افکنی» و «احیای ارزش‌های ناب اسلامی» همچون بصیرت، امر به معروف و کنشگری فرهنگی تهاجمی، کارآمدترین راهکارهایی هستند که می‌توانند جامعه را در برابر بمباران فرهنگی دشمن مصونیت بخشند. از این رو، رمز پیروزی در این کارزار، خروج از حالت انفعال، باور به توانایی‌های داخلی و تکیه بر فرهنگ غنی و حیات‌بخش اسلام محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله است که می‌تواند با فطرت‌های پاک بشری، پیوندی ناگسستنی برقرار سازد و امت اسلامی را به نقطه‌ای از قوت برساند که دشمنان از آن به هراس افتند.

فهرست منابع

- آل احمد، جلال. (۱۳۴۱). غرب‌زدگی. تهران: رواق.
- امیری، مجتبی. (۱۳۷۴). نظریه برخورد تمدن‌ها: هانتینگتون و منتقدانش. تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی.
- ایوانز، گراهام و نونام، جفری. (۱۳۸۱). فرهنگ روابط بین‌الملل. دو جلد در یک مجلد. ترجمه حمیرا مشیرزاده و حسین شریفی طرازکوهی. تهران: میزان.
- برومند، حسام‌الدین. (۱۳۸۶). ناتوی فرهنگی و فرهنگ‌سازی جهانی. پایگاه اطلاع‌رسانی بصیرت.
- بهرام، محمد ابراهیم؛ بهرام، احمدعلی؛ تقی‌زاده علوی، محمدعلی و فاضل دربندی، علیرضا. (۱۳۹۳). ناتوی فرهنگی و لزوم مهندسی فرهنگی در حوزه علوم/انسانی. مجموعه مقالات همایش ملی پدافند غیرعامل و علوم انسانی. ۲۶۵ - ۲۸۲.
- حبیبی، حمید. (۱۳۸۶). ناتوی فرهنگی. دین و سیاست، (۱۱ و ۱۲): ۱۹۱ - ۲۱۶.
- حداد عادل، غلامعلی. (چاپ‌های مختلف). فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی. تهران: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سروش.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۵). بیانات درباره تهاجم فرهنگی و ناتوی فرهنگی. دفتر حفظ و نشر آثار.
- راهبردهای جهاد فرهنگی در تقابل با ناتوی فرهنگی. (۱۳۸۶). پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی سیدعلی خامنه‌ای (مدظله العالی)، مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، تاریخ بارگذاری ۱۳۸۶/۰۴/۰۱ قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/print-content?id=۱۲۷۷۲>
- ستوده، هدایت‌الله. (۱۳۷۸). آسیب‌شناسی اجتماعی. چاپ پنجم. تهران: آوای نور.

سعیدی شاهرودی، علی. (۱۳۸۶). کارکرد ناتوی فرهنگی و رسالت ما. *فصلنامه مریان*، (۲۳): ۱۳۴ - ۱۴۵.

----- (۱۳۸۶). ناتوی فرهنگی و رسالت ما. *فصلنامه پیام*، (۸۵): ۱۰ - ۲۴.

صفتاج، مجید. (۱۳۸۸). *دانشنامه صهیونیسم و اسرائیل*. جلد ششم. تهران: آرون.

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

مطهری، مرتضی. (۱۳۷۴). *مجموعه آثار*. تهران: انتشارات صدرا.

ناتوی فرهنگی و لزوم مهندسی فرهنگی در حوزه علوم انسانی. (۱۳۸۶). پایگاه اطلاع رسانی مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

Mezei, B. M. (۲۰۰۰). The enlargement of NATO: Cultural lessons and philosophical perspectives [NATO Fellowship Final Report]. *Eötvös Loránd University of Budapest*.

<https://www.nato.int/acad/fellow/۰۰-۹۸/balazs.pdf>

Ratti, L. (۲۰۱۷). International relations theory and NATO's post-Cold War path. *Quaderni di Scienza Politica*, ۱۱(۱), ۸۷-۱۱۸.